

“WHY I AM NOT A CHRISTIAN”

EEN ANALYSE VAN EN EEN COMMENTAAR OP DE LEZING VAN BERTRAND RUSSELL, GEGEVEN OP 6 MAART 1927 IN DE BATTERSEA TOWN HALL, LONDEN.

DRS. S.M.D.TH. WETZELS

<p><i>God is verborgen voor wie Hem niet zoeken, maar Hij openbaart zich aan wie Hem zoeken. We hoeven alleen maar te weten dat we zondig zijn en door Jezus Christus verlost kunnen worden. Er bestaan twee bewijzen voor die twee dingen. De ongelovigen die onverschillig staan tegenover het evangelie, en de joden die er de onverzoenlijke vijanden van zijn.</i></p> <p><i>Het zal één van de verschrikkelijke ontdekkingen van de verdoemden zijn dat zij veroordeeld worden door hun eigen verstand, waarmee ze de Christelijke godsdienst hebben verworpen.¹</i></p>	<p><i>Is God willing to prevent evil, but not able? Then he is not omnipotent. Is he able, but not willing? Then he is malevolent. Is he both able and willing? Then whence cometh evil? Is he neither able nor willing? Then why call him God?²</i></p>
---	---

In dit essay zal ik de belangrijkste argumenten die Bertrand Russell aandraagt in zijn lezing³, en die hij gebruikt als verantwoording om aan te geven waarom hij geen Christen is, analyseren en vervolgens beantwoorden. Ik zal onderzoeken of zijn gebruikte argumenten een redelijke rechtvaardiging vormen voor het uitgedragen standpunt. Dit essay richt zich niet zozeer op het samenvatten van de argumenten van Russell⁴, maar eerder op het commentaar erop. Toch zal ik proberen de standpunten van Russell beknopt weer te geven.

Russell zet zijn betoog als volgt uiteen. Op de eerste plaats bekijkt hij wat precies onder een Christen verstaan moet worden. Daarna gaat hij uitvoerig in op het weerleggen van een aantal argumenten dat als bewijs zou dienen voor het bestaan van God, te weten het zogenaamde eerste oorzaak argument, het argument van de natuurlijke wet, het argument van ontwerp, het morele argument voor God en tenslotte het argument van rechtsherstel met betrekking tot onrechtvaardigheid. Vervolgens schenkt Russell aandacht aan het karakter van Christus, aan de gebreken die hij constateert in Zijn leer en aan een hiermee samenhangend moreel probleem. Tenslotte zet Russell nog een aantal algemene argumenten uiteen die betrekking hebben op religie als emotionele factor, de kerk als remmende factor op vooruitgang en angst als de grondslag van religie. Hij besluit met een korte schets waarin hij naar aanleiding van het voorgaande stelt wat we moeten doen. Aan het laatste punt zal ik hier geen aandacht besteden.

WHAT IS A CHRISTIAN?

Voordat Russell aan de kern van zijn motivatie en argumentatie begint, stelt hij eerst vast wat hij onder een Christen verstaat. Hij noemt twee volgens hem redelijk essentiële eigenschappen die iemand moet bezitten, wil hij zichzelf een Christen noemen. De eerste eigenschap is dat een Christen moet geloven in het bestaan van God en in onsterfelijkheid. De tweede eigenschap die Russell vrij essentieel acht voor een Christen, is dat hij een of ander geloof heeft in Christus. Russell stelt dat er minstens het geloof moet zijn dat Christus, zo niet goddelijk, de beste en meest wijze man onder de mensen moet zijn geweest. Op basis hiervan zal hij zijn betoog uiteenzetten: waarom hij niet gelooft in God en in onsterfelijkheid en waarom hij niet denkt dat Christus de beste en meest wijze man onder de mensen is geweest.

COMMENTAAR: WHAT IS A CHRISTIAN?

Er valt veel te zeggen voor de zeer beperkte definitie die Russell geeft aan een Christen. De eerste eigenschap acht ik evenals Russell noodzakelijk, hoewel de Christelijke God meer is dan slechts Zijn bestaan, en onsterfelijkheid een zeer specifieke plek inneemt binnen Christelijke geloof.

De tweede eigenschap echter, namelijk het geloof in Christus, is ronduit dubieus in zijn nadere uitleg. Het lijkt alsof Russell Jezus van Nazareth en Jezus Christus eenzelfde status toekent, terwijl Jezus van Nazareth gezien zou kunnen worden als de beste en meest wijze man die onder de mensen is geweest, terwijl die predikaten hem nog geen Christus maken. De 'status' Christus⁵, hangt per definitie samen met het goddelijke (*the divine*) en kan niet los gezien worden van het Oude Testament noch van de opstanding en derhalve het onderschrijven van het gehele oude en Nieuwe Testament als Gods woord. Iemand die in God en in onsterfelijkheid gelooft, maar Jezus slechts ziet als de beste en meest wijze man die onder de mensen is geweest, lijkt mij op deze gronden geen Christen: sterker nog, hij spreekt zichzelf tegen. Immers, als Jezus de beste en meest wijze man was die onder de mensen is geweest, betekent dit logischerwijs dat men zijn leer serieus neemt. In alle vier de evangeliën wordt gezegd dat Jezus wist dat hij de Messias was en tevens Gods enig geboren Zoon⁶. Door een dergelijke definitie zo op te bouwen lijkt Russell hier een zelfde soort fout te maken als die Pascal constateerde bij Mohammed: "De Koran stelt dat Mattheüs een rechtschapen, eerlijk man was. Maar als Mohammed dit zegt van Mattheüs, de schrijver van het Christelijke evangelie, dan is hij een valse profeet, want óf hij aanvaardt wat Mattheüs geschreven heeft over Jezus Christus, óf hij noemt een bedrieger een eerlijke, rechtschapen man."⁷

Een veel beter uitgangspunt om te duiden wat onder een Christen verstaan zou kunnen worden, lijkt mij het onderschrijven van een individu van ten minste de Apostolische Geloofsbelijdenis⁸, met verstand en hart⁹. Russell heeft het zich op dit punt niet zo gecompliceerd willen maken, en bouwt zijn betoog op op basis van zijn eigen definitie. Het creëren van eigen

¹ Pascal, B. (1997). *Gedachten*. Amsterdam: Boom.

² Toegeschreven aan Epicurus (341-271 v.Chr.). Later door David Hume in gelijksoortige vorm gebruikt in zijn *Dialogues concerning natural religion*. Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1970.

³ Russell, B. (2004). *Why I am not a Christian. And other Essays on Religion and related subjects*. New York: Routledge Classics. Paginaverwijzingen in deze tekst, hebben betrekking op dit boek.

⁴ Dit artikel kan alleen in samenhang met de originele tekst volledig begrepen worden. Tekst is als appendix aanwezig.

⁵ Het woord Christus betekent in het Grieks *hij die gezalfd is*. Dit woord heeft dezelfde betekenis als Messias, *hij die gezalfd is*, in het Hebreeuws. Dus Christus en Messias hebben dezelfde betekenis.

⁶ Zie bijvoorbeeld Johannes 10:30; 14:6; 14:9; Lucas 22:70; Marcus 14:61-62; Mattheüs 10:32,39; 11:28-30.

⁷ Pascal, B. (2003). *Pensées*. New York: Dover.

⁸ Credo in Deum, Patrem omnipotentem, Creatorem caeli et terrae. Et in Iesum Christum, Filium eius unicum, Dominum nostrum: qui conceptus est de Spiritu Sancto, natus ex Maria Virgine, passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, et sepultus, descendit ad inferos, tertia die resurrexit a mortuis, ascendit ad caelos, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis, inde venturus est iudicare vivos et mortuos. Credo in Spiritum Sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, vitam aeternam. Amen.

⁹ Zie bijvoorbeeld Romeinen 10:9; Hebreëen 3:1-6.

definitie is echter een gevaarlijke bezigheid en kan erg misleidend zijn, zowel voor degene die hem opstelt als voor degene die kritiekloos definitie aannemen. Men kan immers een definitie zo formuleren dat ze naar eigen inzicht te weerleggen is. De definitie van een Christen is echter nu niet anders dan zij in de tijd van de apostel Paulus¹⁰ was -die daar tevens zelf vrij duidelijk over schreef-, en is derhalve ook niet vaag, zoals Russell aanvoert. Het is de vraag of Russell op basis van deze assumpties die hij maakt van een Christen niet een bij voorbaat vals betoog gaat voeren. Immers, als de uitgangspunten verkeerd zijn, is de rest van het betoog waardeloos. Toch zal ik hier ook zijn overige argumenten, die hij opvoert naar aanleiding van deze definitie, bestuderen.

THE EXISTENCE OF GOD

In dit gedeelte van zijn betoog komt Russell aan bij de vraag van het bestaan van God. Hij behandelt in eerste instantie niet zozeer de vraag op zich, maar hij richt zich eerder op enkele Godsbewijzen die de katholieke kerk als dogma handhaaft en gebruikt als argumentatie voor het bestaan van God in antwoord op zogenaamde "Freethinkers", die argumentaties aandroegen die bestaan van God zouden ontkennen.

Russell beschouwt deze Godsbewijzen en neemt er vervolgens stelling tegen.

THE FIRST-CAUSE ARGUMENT

Het eerste Godsbewijs dat Russell behandelt is het "First Cause Argument", ook wel bekend als het kosmologische godsbewijs.

Russell legt dit argument uit als dat alles wat we in deze wereld zien een oorzaak heeft, en al teruggaande in de ketting van oorzaken *moeten* we wel bij een eerste oorzaak uitkomen, die we God noemen.

COMMENTAAR: THE FIRST-CAUSE ARGUMENT

Het is niet verwonderlijk dat Russell zijn versie (de werkelijke versie van het kosmologisch godsbewijs stelt dat *alles dat een begin heeft* een oorzaak kent, in plaats van door Russell hier gesteld dat *alles* een oorzaak kent) van dit argument met eenvoudige bewijsvoering weerlegt. Kant¹¹ deed dit voor het eigenlijke kosmologische godsbewijs (*Ein ganzes Nest von dialectischen Anmassungen*¹²) immers al eerder op overtuigende wijze en ik zal derhalve hierop niet verder ingaan.

Echter, los van het feit dat het kosmologische godsbewijs filosofisch gezien niet te handhaven is, maakt Russell toch een aantal dubieuze opmerkingen. Zo is de vraag die hij zichzelf stelt "Who made God?" feitelijk niet los te zien van een vraag als "Wie is God?". Russell voert de vraag echter aan als een directe reden om het kosmologische godsbewijs als een drogreden te beschouwen, terwijl hier zelf sprake is van een drogreden. Immers, God is geen wezen dat wordt "gemaakt" of een begin zou kennen. De vraag is derhalve niet *valide*. God is binnen het kosmologisch godsbewijs de "Onbewogen Beweging".

Verder komt Russell nog op de proppen met een ongepaste vergelijking van het kosmologisch godsbewijs met een al oud inzicht van de Hindi (de aarde steunt op een olifant in de olifant staat op een schildpad..... maar, waar staat de schildpad op?). Ik ga er vanuit dat dit bedoeld is als een geestige, cynische, maar niet serieus bedoelde illustratie, voor de toeschouwer die zijn voorgaande argumentatie nog niet begrepen zou hebben; daarom zal ik er geen aandacht aan besteden.

THE NATURAL LAW ARGUMENT

Het tweede godsbewijs dat Russell behandelt is het "Natural Law Argument".

Dit argument neigt naar het teleologische "argument uit de wereld" van Aurelius Augustinus¹³ of het bekende fysicotheologisch bewijs¹⁴. Het fysicotheologisch bewijs richt zich op verschijnselen in het bijzonder, op hun schoonheid en doelmatigheid, om daardoor tot de ordenende macht achter deze verschijnselen door te dringen. Russell legt het argument hier uit als wetenschap die processen waarneemt en daaraan de conclusie verbindt dat bepaalde zaken altijd verlopen volgens een bepaalde manier.

COMMENTAAR: THE NATURAL LAW ARGUMENT

Ook hier lijkt Russell het godsbewijs niet volledig in zijn oorspronkelijke vorm weer te geven. In zijn argumentatie die het argument zouden moeten weerleggen, zitten verschillende voorbeelden die op het eerste gezicht aannemelijk lijken, maar bij nader inzien eigenlijk geen stelling nemen tegen het werkelijke Natural Law Argument. Het Natural Law Argument stelt namelijk dat er een wet moet zijn die het universum bestuurt. Indien deze er niet is, hoe valt het dan te verklaren dat we enige orde zien in het universum? Er moet derhalve een universele wet zijn die zaken als bijvoorbeeld graviteit en beweging van planeten verklaart. Deze hoogste en eeuwige wet is God.

Het is dus niet zo dat deze 'natuurlijke wet' beschrijft hoe het universum werkt, zoals de wetten van Newton dit doen. In het geval van atomen bijvoorbeeld, gaat het niet om de wetenschappelijke wet die beschrijft hoe atomen zich bewegen onder bepaalde omstandigheden, maar om wat daarachter ligt: wat is de oorzaak dat atomen zich *überhaupt* bewegen? Ieder voorbeeld wat Russell aandraagt dat als bewijs moet dienen voor het weerleggen van dit godsbewijs, is feitelijk vals. Het zijn namelijk geen voorbeelden die betrekking hebben op het werkelijke Natural Law Argument, maar op zijn eigen versie ervan.

De relevantie van dit godsbewijs is feitelijk in de loop van de tijd niet veranderd; het is niet minder krachtig geworden door ontwikkeling van de wetenschap zoals Russell beweert. Hij kan dit beweren omdat hij het argument verkeerd uitlegt. Kant wees

¹⁰ Zie Handelingen der apostelen 11 ev.

¹¹ Zie bijvoorbeeld Snethlage, J.L. (1931). *De Godsdienstphilosophie van Immanuel Kant*. Van Gorcum-Huis-Assen: De Wachtoren. P. 74 ev.

¹² Kant, I. (1998). *Kritik der reinen Vernunft*; nach der ersten und zweiten Orig.-Ausg. hrsg. von Jens Timmermann. Hamburg: Meiner.

¹³ Augustinus, A. (1979). *De stad Gods: in haar begin en voortgang, bevattende eene verhandeling over Gods kerk of de stad Gods; alsmede eene verdediging der Christelijke religie tegen de dwalingen en lasteringen der heidenen en andere vijanden: op vele plaatsen met voortreffelijke historien vermengd: voorzien van uitgebreide aantekeningen*. Dordrecht: Van den Tol. Bk XI, hfdst 4: Door de strenge wetmatige veranderlijkheid en beweging in de natuur en de buitengewoon mooie verschijningsvorm van alle zichtbare dingen getuigt de wereld zelf dat zij geschapen is en dat ze alleen geschapen kan zijn door de onzegbaar en onbereikbaar grote en onzegbaar en onbereikbaar schone God.

¹⁴ Voor een uitgebreide bespreking van dit argument inclusief kanttekeningen zie Snethlage, J.L. (1931). *De Godsdienstphilosophie van Immanuel Kant*. Van Gorcum-Huis-Assen: De Wachtoren. P. 77-80.

er eerder op in zijn *Kritik der reinen Vernunft* dat dit argument een zeer sterk argument is. Hij erkende tevens, dat het niet alleen een troosteloze, doch ook een vergeefse onderneming zou zijn dit bewijs van zijn aanzien te willen beroven. Kant wees er echter wel op dat men met dit argument nooit tot apodictische zekerheid kan komen en dit bewijs dus niet tot dogmatische beweringen mag verleiden.

ARGUMENT FROM DESIGN

Het derde godsbewijs dat Russell behandelt is het Argument from Design. Russell omschrijft het als volgt: alles in de wereld is zo gemaakt zodat wij in staat zijn erin te leven, en als de wereld slechts een klein beetje anders was dan hij is, zouden we nooit in staat zijn erin te leven.

COMMENTAAR: ARGUMENT FROM DESIGN

Ik zal hier niet wederom een betoog gaan houden over het feit dat Russell het argument niet juist weergeeft¹⁵. Ik zal hier wel een aantal misvattingen aan de kaak stellen die zijn voorbeelden om het argument te weerleggen behelzen.

Allereerst wordt de evolutietheorie naar voor geschoven als een zeker bewijs om te stellen dat er van een ontwerp geen sprake kan zijn: "(...), because since the time of Darwin we understand much better why living creatures are adapted to their environment. It is not that their environment was made to be suitable to them but that they grew to be suitable to it, and that is the basis of adaptation. There is no evidence of design about it." (p.7). Ook hier is er sprake van drogredenen. Even daargelaten of de evolutietheorie überhaupt verklarende kracht heeft¹⁶, bewijst ze in ieder geval niet dat, omdat levende schepselen zich aanpassen naar hun omgeving, er geen ontwerp aan ten grondslag ligt, zoals Russell hier beweert.

Een tweede misvatting die Russell maakt om het argument te weerleggen, die ik toch wel zeer ernstig vind, is dat hij stelt dat als er sprake zou zijn van een almachtige ontwerper, deze in al die miljoenen jaren toch wel iets beters had moeten voortbrengen dan de Ku-Klux-Klan of de Fascisten. Het doet vermoeden dat Russell de vrije wil van de mens totaal ontkent en God (die gezien dit argument, daarom juist niet bestaat; immers, als God goed is dan kan de wereld nooit slecht zijn) als het ware de schuld geeft van de Ku-Klux-Klan of de Fascisten. Het lijkt mij niet dat Russell zou accepteren dat moeder Theresa, Mandela of Gandhi het bewijs zou leveren voor een goede God, terwijl dit argument op geen enkele wijze minder is dan dat van Russell. Als Russell het Christendom bovendien serieus had willen aanvallen, dan had hij zeker rekening moeten houden met het begrip zondeval. Getuige Genesis 1, was de wereld goed; de mens heeft echter de keuze gekregen te doen met de wereld wat hijzelf wil. Bovendien kan ik mij geen Christen voorstellen die beweert dat deze wereld perfect is, juist omdat zij erin *leven*.

Wat Russell precies met zijn laatste argument beoogt, namelijk dat het leven op aarde uiteindelijk op zal houden, is onduidelijk. Ik zie niet in wat dit te maken heeft met zijn betoog tegen het bestaan van God en ik zie geen reden om deze argumentatie te ontkrachten; hij sluit hier zelfs aan bij het boek *Openbaring*¹⁷.

THE MORAL ARGUMENTS FOR DEITY

Russell is nu aangekomen bij de morele argumenten voor het bestaan van God.

Hij draagt Kant aan als de uitvinder van een dergelijk moreel argument. Hoewel er vele varianten zijn, is een populaire variant dat er geen goed of kwaad kan bestaan tenzij God bestaat. Waar het Russell hier om gaat is, los van de vraag of er überhaupt een verschil bestaat tussen goed en kwaad, of, aangenomen dat er een verschil bestaat tussen goed en kwaad, dit verschil is toe te schrijven aan Gods goedkeuring. Dit zou betekenen dat het kwaad voorafgaat aan God, aangezien God vanuit zijn goedheid het kwaad nooit gemaakt kan hebben; dit maakt het morele argument voor God onhoudbaar volgens Russell.

COMMENTAAR: THE MORAL ARGUMENTS FOR DEITY

Russell heeft hier een troef in handen, die echter volledig samenhangt met het begrip van goed en kwaad, wat Russell gemakshalve overslaat. Men zou eenvoudig kunnen denken dat kwaad diametraal tegenovergesteld is aan goed¹⁸. Bedenk echter eerst dan eens dit: wat als het goede volledig ontbreekt? Van welke toestand is er dan sprake? Juist, een kwade toestand. Kwaad is dus niet het tegenovergestelde van goed, maar het ontbreken ervan. Zoals in goed is 10 en kwaad is 0, niet – 10. God kan nooit de oorzaak zijn van het kwade¹⁹, wel van een vrije wil die in staat is om het goede te laten.

Russell maak hier gebruik van de opvatting, die veel mensen redelijk voorkomt en gemakkelijk overgenomen zou kunnen worden, dat kwaad inderdaad een tegenhanger van goed is en baseert daarop zijn weerlegging van het morele argument. Voordat men dit echter doet, is het verstandig eerst het eenvoudige boven beschreven gedachte-experiment uit te voeren.

THE ARGUMENT FOR THE REMEDYING OF INJUSTICE

Een volgend moreel argument voor het bestaan van God dat Russell niet plausibel acht is het volgende: God moet wel bestaan opdat er gerechtigheid zal komen in de wereld die onrechtvaardig is.

¹⁵ Zie voor een uitgebreide en waarheidsgetrouwe weergave van dit argument hoofdstuk 2 van Kreeft, P. (1988). *Fundamentals of the Faith: Essays in Christian Apologetics*. Boston: Ignatius Press.

¹⁶ Ook in de tijd van het schrijven van "Why I am not a Christian" was de Evolutietheorie geenszins onomstreden. De strijd is sinds die tijd nauwelijks van aard veranderd. Eén van de vele moderne tegengeluiden, vindt men bij Behe, M.J. (1996). *Darwin's Black Box: The biochemical challenge to evolution*. New York: The Free Press.

"No one at Harvard University, no one at the National Institutes of Health, no member of the National Academy of Sciences, no Nobel prize winner--no one at all can give a detailed account of how the cilium, or vision, or blood clotting, or any complex biochemical process might have developed in a Darwinian fashion. But we are here. All these things got here somehow; if not in a Darwinian fashion, then how?" P. 187. Zie bijvoorbeeld ook: Johnson, Ph.E. (1991) *Darwin on Trial*. Washington, D.C.: Regnery Gateway.

¹⁷ Bijvoorbeeld *Openbaring* v. Johannes 14:6-7.

¹⁸ Dit hangt samen met de voorstelling van de hel als tegenovergestelde van de hemel, terwijl de hel ook voorgesteld zou kunnen worden als het volledig afwezig zijn van God; de climax van de keuze die men op aarde gemaakt heeft om te leven zonder God, terwijl God op aarde wel aanwezig was.

¹⁹ Als we de Christelijke leer handhaven.

COMMENTAAR: THE ARGUMENT FOR THE REMEDYING OF INJUSTICE

Dit argument is enigszins anders dan de voorgaande, omdat het niet zozeer een intellectueel als wel een puur geloofsargument is. Immers, als de Christelijke God bestaat, zal er gerechtigheid zijn omdat hij immers de levenden en de doden oordeelt.²⁰ Russell probeert het argument echter wel intellectueel aan te vallen²¹; ik zal hier geen intellectueel antwoord geven, aangezien ik het beschouw als een geloofsargument.

We staan er te weinig bij stil, denk ik. De mens is een riet, maar wel een denkend riet²². Wij zijn in staat om te geloven in een *transcendente* God die de mens een vrije wil gegeven heeft waarmee hij zich kan richten op dat wat waar is; de waarheid die verlangt dat de mens zich op haar richt *omdat* ze waar is. Dezelfde vrije wil kan kiezen om dit niet te geloven. De consequenties die hieraan verbonden zijn, indien het geloof waar is, zullen intellectueel beschouwd altijd in duister gehuld blijven.

THE CHARACTER OF CHRIST

Russell verlaat nu de argumenten voor het bestaan van God en richt zich op Christus zelf. Voor het eerst zal hij hier enkele bijbelse passages gebruiken- in dit geval om aan te tonen dat Christus niet de beste en meest wijze man was onder de mensen. Hiervoor citeert hij achtereenvolgens uit Matteüs 5:39²³, Matteüs 7:1²⁴ en Marcus 10:21²⁵.

COMMENTAAR THE CHARACTER OF CHRIST

Allereerst wil ik enkele algemene opmerkingen maken met betrekking tot het gebruik van bijbelse passages. De bijbel²⁶ bevat vele boeken en teksten, die niet lichtzinnig gebruik mogen worden, noch in filosofisch opzicht noch in theologisch opzicht. Dit betekent dat naar de volledige context gekeken moet worden en te allen tijde naar, wat ik noem de Hoogste Principes²⁷.

Doordat de bijbel grote autoriteit bezit, komt een mens gemakkelijk in de verleiding om bepaalde passages voor eigen gewin te gebruiken. Talloze voorbeelden zijn bekend sinds het ontstaan van de bijbel. Ik wil hier niet beweren dat Russell een gelijksoortige fout begaat; zijn werkwijze is echter zeer beperkt en het is mijns inziens absoluut ongeoorloofd om op deze wijze uitspraken te doen over het karakter van Christus. Desalniettemin zal ik hier toch de moeite nemen Russell te antwoorden.

Russell maakt een aantal behoorlijke valse claims in dit gedeelte. Een daarvan springt bijzonder in het oog: "I think that there are a good many points upon which I agree with Christ a great deal more than the professing Christians do. (...) I could go with Him much farther than most professing Christians can." (p.11). Deze grove generalisatie lijkt mij op geen enkele wijze te rechtvaardigen en getuigt van ongepaste hoogmoed. Het is te vergelijken met een uitspraak als: "ik denk dat ik over het algemeen gesproken een stuk intelligenter ben dan Britse filosofen".

Russell gebruikt dan Matteüs 5:39 als eerste tekst om te bewijzen dat Christus niet de beste en meest wijze man onder de mensen was. Het is op zich niet zo relevant, dat Russell stelt, dat dit principe eerder verkondigd werd door Loai-Tse en Boeddha zo'n 600 jaar voor Christus²⁸; dit zou hooguit de waarde ervan aantonen. Hij legt het echter zo uit alsof geen enkele Christen dit principe in de werkelijkheid zou accepteren of handhaven. Dat niemand het principe zou handhaven zegt echter niets over het principe zelf²⁹. Christus eist hier niet een beter rechtsprincipe, maar een houding ten opzichte van de naaste, die, als zij consequent aanwezig is, alle rechtspraak overbodig maakt. Er is geen aanwijzing in deze tekst te vinden dat er een tegenstelling zou bestaan tussen het eisen van het recht voor zichzelf en het erkennen en handhaven van de rechtsorde, het recht in het algemeen, omwille van de gemeenschap³⁰ zoals Russell doet vermoeden.

Vervolgens komt Russell op de proppen met Matteüs 7:1. Hij citeert de passage correct, maar de vergelijking die hij maakt om het argument onderuit te schuiven is vals. Russell past deze tekst toe als ware het van toepassing op de rechtspraak. Christus spreekt hier echter over oordelen die geschieden vanuit het menselijke hart³¹; dit staat volledig los van oordelen die geschieden op basis van rechtspraak en betrekking hebben op ongeoorloofde handelingen. Er is geen enkele reden om aan te nemen dat Christus hier het strafrecht bedoelt, laat staan dat Hij het zou verwerpen³².

Tenslotte citeert Russell uit Marcus 10:21. Het probleem met dit citaat is dat het op zichzelf zo te gebruiken is naar eigen inzicht. Als we het citaat echter in de context bekijken, dan blijkt dat er iets heel anders bedoeld wordt, dan Russell hier uitlegt. Christus geeft hier geen algemene regel, maar een persoonlijke opdracht: het gaat hier immers over het verhaal van de rijke jongeman³³. De uiterlijke daad die Christus van de man vraagt, is dus een toetssteen van zijn innerlijke gesteldheid.

De poging van Russell om op basis van bovengenoemde citaten het karakter van Christus te beschrijven is volledig mislukt; sterker nog, hij heeft feitelijk niets beschreven over het karakter van Christus: hij verwijst telkens naar fouten die Christenen maken op basis van zijn interpretatie van de genoemde passages. Dit hoofdstuk mag dan ook niet als uitgangspunt

²⁰ Zie bijvoorbeeld 1 Petrus 4:5: "Maar zij zullen daarvan rekenschap moeten afleggen aan Hem die gereed staat om levenden en doden te oordelen." Willibrordvertaling 1995, katholieke bijbelstichting.

²¹ Hij lijkt zichzelf overigens tegen te spreken in zijn intellectuele argumentatie aangezien hier zijn conclusie luidt dat er *overal* in het Universum onrechtvaardigheid heerst, terwijl hij eerder bij zijn argumentatie tegen het Natural Law Argument stelde dat er geen orde bestaat in het Universum.

²² Pascal, B. (2003). *Pensées*. New York: Dover. "Man is but a reed, the most feeble thing in nature; but he is a thinking reed. The entire universe need not arm itself to crush him. A vapour, a drop of water suffices to kill him. But, if the universe were to crush him, man would still be more noble than that which killed him, because he knows that he dies and the advantage which the universe has over him; the universe knows nothing of this at all."

²³ Russell citeert uit de New King James Version: "Resist not evil: but whosoever shall smite thee on thy right cheek, turn to him the other also."

²⁴ Russell citeert uit de New King James Version: "Judge not lest ye be judged."

²⁵ Russell citeert uit de New King James Version: "If thou wilt be perfect, go and sell that which thou hast, and give to the poor."

²⁶ Voor een wetenschappelijke studie over ontstaan en gezag van het Nieuwe Testament, vanuit een Christelijke inslag zie Brink, G. van den (1999). *Op betrouwbare grond*. Heerenveen: Barnabas.

²⁷ Een voorbeeld van een dergelijk Hoogste Principe is bijvoorbeeld te vinden in Exodus 20:13, waarin *God zelf* zegt: "Gij zult niet doden". Een ander voorbeeld is te vinden in Romeinen 9:1-5, waarin Paulus het gebod van Christus zelf (Heb uw vijanden lief en bidt voor wie u vervolgen) in de praktijk brengt met betrekking tot de Joden/Israëlieten, die hem hebben proberen te vermoorden (Handelingen der Apostelen 14:5, 19-20; 2 Korintiërs 11:25). Een fundamenteel probleem blijft echter de interpretatie van bijbelse principes en welke status daaraan toegekend moet worden. Zie ook noot 42.

²⁸ Een uitgebreide analyse van Christus als authentiek persoon, inclusief talloze verwijzingen naar historisch onderzoek, is te vinden in Sire, J. (1994). *Why should anyone believe anything at all?* Illinois: InterVarsity Press. Sire concludeert dat in het geval van Matteüs 5:21-47 Christus hier expliciet verschilt van eerdere leraren doordat Hij zijn eigen gezag boven dat van leraren stelt die hem voorgingen.

²⁹ Deze manier van redeneren is vrij consequent aanwezig in het betoog van Russell en wordt *hier* expliciet duidelijk. Hij verbindt eenvoudig conclusies aan principes of wetten naar aanleiding van zijn analyse van de uitvoering ervan.

³⁰ Vgl. hiertoe Romeinen 13:1-7 met 1 Korintiërs 6:1-10.

³¹ Bijvoorbeeld: "jij bent een slecht mens".

³² Vgl. hiertoe o.m. Matteüs 5:7, 5:21, 18:34 en Jacobus 2:12-13. Zie ook noot 30.

³³ Zie voor het volledige verhaal Marcus 10:17-22; Matteüs 19:16-22 en Lucas 18:18-23.

dienen voor welk bewijs omtrent het karakter van Christus dan ook. In het voorwoord van Romano Guardini's "De Heer" lezen we: "Wie het onderneemt, over de persoonlijkheid en het leven van Jezus Christus spreken, moet zich duidelijk ervan bewust zijn wat hij wil en welke grenzen hier aan alle pogen zijn gesteld"³⁴. Guardini was zich 700 bladzijden lang bewust van die grenzen, Russell overschrijdt ze in een enkele pagina.

DEFECTS IN CHRIST'S TEACHING

Russell zet in dit hoofdstuk een argument uiteen wat volgens hem bewijst dat Christus zonder meer niet de beste en meest wijze man was onder de mensen. Hij doet dit op basis van twee passages uit Matteüs, te weten 10:23b³⁵ en 16:28³⁶ en een gedeelte van Matteüs 6:34³⁷. Hij gebruikt deze passages om aan te tonen dat Christus onhoudbare uitspraken heeft gedaan.

COMMENTAAR DEFECTS IN CHRIST'S TEACHING

Ook hier geldt dat voorzichtigheid geboden is. Russell trekt gemakkelijk conclusies uit de teksten zonder enige andere mogelijkheid toe te lichten of enig voorbehoud te maken. Het is zeer de vraag of Christus hier claimt binnen een generatie terug te komen, zoals Russell het voorstelt. Een belangrijke uitspraak van Christus moet in dit verband genoemd worden, namelijk die in Matteüs 24:36³⁸: "Maar wanneer die dag of dat uur aanbreekt, weet niemand: de engelen in de hemel niet, de Zoon niet, maar alleen de Vader."³⁹ 'Die dag' (*hemeras ekeines*) is de dag des Heren, een dag van oordeel, maar ook van heil⁴⁰. Over die dag wordt in ieder geval niets beweerd in Matteüs 10:23b. Verder is het van belang dat de Opstanding van Christus, een zeer belangrijk en essentieel onderdeel van het Christendom, niet over het hoofd gezien wordt; ook dit kan hier bedoeld worden in 10:23b. Bovendien houdt Russell geen rekening met het feit dat hier ook over de heilige geest gesproken kan worden. De Christelijke God is namelijk een 3-enige God. De komst van de heilige geest, als 'onderdeel' van de drie enige God is inderdaad binnen één generatie gekomen⁴¹.

Het gaat hier niet om de juiste verklaring te vinden voor woorden die Christus hier spreekt, het gaat erom dat Russell op basis van deze uitspraak onmogelijk kan beweren dat Christus niet de beste en meest wijze man was onder de mensen. Russell maakte dezelfde fout voor Matteüs 16:28. Ik zal hierop verder niet ingaan, maar ik volsta met het verwijzen naar een uitgebreide studie van Bette et al.⁴²

Ik verwerp alle conclusies die Russell vervolgens maakt, en waarvoor hij Matteüs 6:34 volledig buiten de context beziet en bovendien onvolledig gebruikt. Er is geen enkele aanwijzing die het rechtvaardigt te concluderen dat deze tekst verband houdt met de Wederkomst, waar Russell eerder over sprak.

Russell komt tenslotte nog met een voorbeeld van een persoon die hij kende, die zijn leven liet leiden door de gedachte dat de wederkomst ieder moment zou kunnen aanvangen. Ik zie niet in, wat dit voorbeeld bijdraagt aan Russell's poging Christus te ontmaskeren; het enige wat dit aantoont is dat er veel mensen zijn die zich laten misleiden door verkeerde uitleg van Bijbelpassages; evenzo als Russell ons hier misleid door de zwakke bijbelstudie die hij presenteert, voor te stellen als waarheid.

THE MORAL PROBLEM

Russell richt zich in dit gedeelte op het morele karakter van Christus⁴³, wat voor hem onacceptabel is omdat Christus gelooft in de hel. Russell vindt dat geloof in eeuwige straf onacceptabel en vergelijkt Christus in deze met Socrates. Bovendien zet Russell zijn stelling kracht bij door wederom te verwijzen naar enige bijbelse passages.

COMMENTAAR: THE MORAL PROBLEM

Ik wil hier niet wederom alle door Russell gebruikte bijbelse passages uitgebreid gaan analyseren. Ik heb in de voorgaande commentaren voldoende aangetoond welke mankementen de door Russell gebruikte wijze van citeren met zich meebrengt. Deze mankementen gelden ook hier.

Ik wil wel stilstaan bij de conclusie van Russell dat Boeddha en Socrates hoger staan dan Christus⁴⁴. Russell maakt hier een oneerlijke vergelijking. De leer van Boeddha en van Socrates worden op geen enkele wijze bestudeert. C.S. Lewis⁴⁵ heeft eerder uitdrukkelijk gesteld dat iedere vergelijking van Christus met andere grote leraren mank gaat⁴⁶. Niet alleen is Christus van een volstrekt andere orde dan bijvoorbeeld Socrates, tevens gelden er hele andere uitgangspunten in de leer.

Het lijkt alsof Russell niet kan accepteren dat Christus bij vlagen vermanend toesprak. Ook de aanwezigheid van het geloof in de hel, zoals eerder uitgelegd de afwezigheid van God, is niets anders dan een eerlijke assumptie vanuit de leer, die volledig te rechtvaardigen is en feitelijk niet intellectueel te weerleggen, zoals Russell hier probeert. Dat het hem niet aanstaat, is een tweede.

³⁴ Guardini, R. (1962). *De Heer. Beschouwingen over de persoon en het leven van Jezus Christus*. Het Spectrum: Antwerpen. In een uitgebreide theologische en filosofische studie probeert Guardini een indruk te geven van de persoonlijkheid van Christus.

³⁵ Russell citeert uit de King James Version: "Ye shall not have gone over the cities of Israel, till the Son of Man comes into His kingdom".

³⁶ Russell citeert uit de New King James Version: "There are some standing here which shall not taste death till the Son of Man comes into his Kingdom".

³⁷ Russell citeert uit de New King James Version: "Take no thought for the morrow". De volledige passage luidt: "Take no thought for the morrow: for the morrow shall take thought for the things of itself. Sufficient unto the day is the evil thereof."

³⁸ Willibrordvertaling 1995, katholieke bijbelstichting.

³⁹ Deze uitspraak van Christus maakt duidelijk dat het geen enkele zin heeft voorspellingen te doen over de Wederkomst van Christus, of het einde der tijden, zoals velen getracht hebben.

⁴⁰ Vergelijk onder meer 1Thessalonicenzen 5:2,4; Amos 5:18-20; Jesaja 13:6-16; Joël 1:15.

⁴¹ Zie Handelingen der Apostelen 2.

⁴² Bette, J.C., Brink, G. van den & Courtz, H. (1989). *Het evangelie van Matteüs*. Soest: Ter Welle.

⁴³ De beste toepassing van de morele leer van Christus en het verstaan ervan is feitelijk te vinden bij apostel Paulus (in het bijzonder in de brief aan de Romeinen), die Russell hier niet gebruikt.

⁴⁴ Een zeer uitgebreide en gedocumenteerde analyse van het Christendom in verhouding met andere wereldreligies is te vinden bij Küng, H. (1976). *On Being a Christian*. New York: Doubleday & Company.

⁴⁵ Lewis, C.S. (1982). *Gott auf der Anklagebank*. Brunen: Giessen Basel.

⁴⁶ Bovendien zijn er vele voorbeelden op te stellen die bewijzen dat Christus in vergelijking met Socrates of Boeddha moreel sterker staat. Zie hiertoe bijvoorbeeld pagina 456-460 van Guardini, R. (1962). *De Heer. Beschouwingen over de persoon en het leven van Jezus Christus*. Het Spectrum: Antwerpen.

THE EMOTIONAL FACTOR

Russell is nu toegekomen aan het uiteenzetten van enkele algemene bezwaren tegen de religie. Hij begint met te stellen dat hij denkt dat de ware reden waarom mensen religie accepteren niets te maken heeft met argumentatie en rede. Religie wordt geaccepteerd op louter emotionele gronden. Verder stelt Russell dat er bijzonder veel ellende door het Christendom de wereld is ingebracht, en verwijst hier onder meer naar de inquisitie. Hij eindigt hier zijn betoog met de conclusie dat iedere vorm van morele vooruitgang die er in de wereld geweest is, consequent is tegengewerkt door de georganiseerde Christelijke kerk.

COMMENTAAR: THE EMOTIONAL FACTOR

Het lijkt hier Russell zelf te zijn die *onredelijk* is. Talloze intellectuelen⁴⁷ hebben hun geloof naast hun wetenschappelijke en wijsgerige denken een plaats gegeven, zelfs hun geloof met filosofische zekerheid en redelijkheid kunnen verantwoorden⁴⁸, en het is een zeer grove generalisatie van Russell, die verder niet sterk onderbouwd wordt, om te stellen dat religie niets te maken heeft met argumentatie en rede. Ik zal hier nu echter meer aandacht besteden aan een ingewikkeldere kwestie.

De Christelijke traditie geeft stem aan het menselijke verlangen naar een geweldloos leven, maar ook aan de even menselijke verleiding wraak te nemen⁴⁹. Wraak is echter niet iets dat de mens, vanuit het Christendom, toe komt. Toch vernietigt de mens "In de naam van God" eigenhandig het schepsel Gods en daarmee zichzelf, terwijl hij de rechtvaardiging van zijn daad juist haalt uit God. Deze paradoxale situatie is op zich al een ingewikkelde kwestie⁵⁰, daarnaast is het tevens vrijwel onmogelijk om binnen het huidige *beeld* van de katholieke Christelijke God enige vorm van geweld te kunnen rechtvaardigen⁵¹.

De 'donkere kant van God'⁵², het *mysterium tremendum*, past niet in onze hedendaagse visie op de wereld of de Christelijke traditie⁵³. Het contrast tussen enerzijds tussen het beeld van de Goede, Barmhartige God⁵⁴ (en de door mij genoemde Hoogste Principes als absoluut uitgangspunt) en het *mysterium tremendum* schijnt onoplosbaar strijdig en onderhevig aan tijdgeest en menselijke interpretatie. Dit mag ons echter niet verleiden tot eenzijdige conclusies, zoals die van Russell, die het geweld verklaren vanuit het *Christendom* en niet vanuit de *mensheid*. De bijbel geeft aanleiding tot de mogelijkheid van interpretatie tot het gebruik van geweld, maar spreekt naar mijn oordeel sterker, over het absoluut tegengestelde daarvan⁵⁵. Het is daarom, dat ieder mens een persoonlijke keuze moet maken in zijn relatie met God en de verhouding naar de wereld vanuit deze relatie.

HOW THE CHURCHES HAVE RETARDED PROGRESS

In dit gedeelte staat Russell expliciet stil bij het instituut kerk, in het bijzonder de katholieke kerk, die, zo stelt hij, een remmende factor is op algemene ontwikkeling en de oorzaak is van onnodig menselijke lijden.

COMMENTAAR: HOW THE CHURCHES HAVE RETARDED PROGRESS

Russell richt zich hier op het *instituut* kerk, in plaats van op de Christelijke kerk die haar oorsprong vindt in Matteüs 16:18⁵⁶. Het betreft hier een universele gemeente, het nieuwe volk van God, dat uit alle ware gelovigen van alle tijden en alle plaatsen bestaat, dus niet zoals vaak gedacht de georganiseerde vorm⁵⁷. Talloze denkers, waaronder Pascal⁵⁸, hebben voor Russell al gewezen op de scheuringen die de kerk teisteren van binnenuit en van buiten uit, maar hielden wel rekening met het oorspronkelijke begrip van kerk. Russell heeft zonder meer gelijk als hij stelt dat vanuit het instituut kerk vele verkeerde beslissingen werden en worden genomen. Er zijn echter vele voorbeelden te geven van situaties waarin mensen oorspronkelijke ideeën misbruiken of verkeerd uitwerken⁵⁹. Er moet dan niet de fout gemaakt worden om op basis van deze uitwerking het oorspronkelijke idee te veroordelen, zoals Russell hier doet⁶⁰. Russell neemt in dit geval niet de moeite om het oorspronkelijke idee te bestuderen en op basis daarvan een kritiek te formuleren. Hij bewijst dit overigens zelf door een voorbeeld aan te dragen, wat betrekking heeft op een huwelijk met een jong meisje en een aan syfilis lijdende man. Russell vergeet hier voor het gemak de eigen verantwoordelijkheid van de man om te vertellen over zijn geslachtsziekte aan het meisje. De *oorspronkelijke* katholieke⁶¹ kerk zou nooit een huwelijk inzegenen wat gebaseerd is op leugens.

⁴⁷ Voor een studie van het intellectuele leven als roeping voor een Christen zie Sire, J. (2000). *Habits of the Mind*. Illinois: InterVarsity Press.

⁴⁸ Newman, J.H. (1955). *An Essay in aid of a Grammar of Assent*. London: Longmans, Green and Co. Newman geeft hier in een kritisch filosofisch betoog een fundament voor intellectueel geloven.

⁴⁹ Ruard Ganzevoort, R. *Theologisch Debat* 1/1 (2004). P.5-14.

⁵⁰ Zie Girard, R.N. (1972). *La Violence et le Sacré*. Parijs: Grasset, voor een uitgebreide verhandeling over deze kwestie.

⁵¹ Zie hiertoe ook noot 27. Het is zeer lastig voor te stellen hoe geweld verstaan moet worden in het licht van het Nieuwe Testament: vergelijk hiertoe bijvoorbeeld Jacobus 1:17 en 1:20-21 waarin wordt gesteld dat de woede van een mens niet leidt tot gerechtigheid voor God.

⁵² Dit zou als uitgangspunt kunnen dienen voor gewelddadigheden. Zie hiertoe bijvoorbeeld Genesis 4:5; Exodus 4:24-26; Exodus 17:14-16; Handelingen 5:1-11; Openbaring 16.

⁵³ Ruard Ganzevoort, R. *Theologisch Debat* 1/1 (2004). P.5-14.

⁵⁴ Een verdediging van God als goede God is te vinden bij Van den Brink, J.E. (2004). *De Waarheid over God*. Stichting Uitgeverij Rhemaprint: Gorinchem.

⁵⁵ Een bewijs hiervoor lever ik bezien in het licht van de binnen het Christendom gezaghebbende Romeinenbrief van Paulus -een vertaling van de evangeliën naar de praktijk-. Op grond hiervan is geen enkele vorm van geweld richting de ander te rechtvaardigen. Nu zou men kunnen redeneren dat iedere vorm van geweld gevoerd onder Christelijke vlag geen essentieel Christendom inhoud, juist omdat het tegen de essentie, die in de Romeinenbrief beschreven wordt, ingaat. Deze redenering veronderstelt het principe dat men een essentie niet kan weerleggen op basis van enkele teksten die geen onderdeel uitmaken van de essentie. Een ander bewijs voor het gegeven dat het werkelijke Christendom geweld uitsluit is te vinden in de essentie van de negen gaven van de Heilige Geest, te weten liefde, vreugde, vrede, geduld, vriendelijkheid, goedheid, trouw, verstandigheid, ingetogenheid. Vanuit de apostolische geloofsbelijdenis bezien, waarvan ik heb gesteld dat het opricht belijden hiervan het werkelijke Christendom inhoud, zal men de Heilige Geest als Hoogste Principe moeten aannemen en derhalve is geweld richting de ander uitgesloten.

⁵⁶ "Ik zeg jou: jij bent Petrus; op die steenrots zal ik mijn kerk bouwen, en de poorten van het dodenrijk zullen haar er niet onder krijgen." Willibrordvertaling 1995, Katholieke Bijbelstichting.

⁵⁷ Bette, J.C., Brink, G. van den & Courtz, H. (1989). *Het evangelie van Mattheüs*. Soest: Ter Welle. P.387.

⁵⁸ "De kerk heeft drie soorten tegenstanders: de joden die nooit bij de kerk gehoord hebben; de ketteren die de kerk verlaten hebben; en de slechte Christenen die de kerk van binnen verscheuren (...)." Pascal, B. (2003). *Pensées*. New York: Dover.

⁵⁹ De 'positieve' werkelijkheids-, kennis-, taal-, en mensopvatting van Nietzsche bijvoorbeeld heeft velen geïnspireerd; maar was tevens aanleiding tijdens het Nazi-regime in Duitsland voor misbruik van zijn gedachtegoed ten faveure van het Arische ras.

Een ander voorbeeld is te vinden bij Darwin. Zijn oorspronkelijke evolutietheorie werd later gebruikt door onder meer Herbert Spencer, die er een sociologie van maakte en zo het sociaal darwinisme uitvond om de zwakkeren uit de samenleving te bannen.

⁶⁰ Zie noot 29.

⁶¹ "Katholieke" moet gelezen worden als 'algemene'.

FEAR, THE FOUNDATION OF RELIGION

Het slotakkoord van Russell handelt over de primaire basis van het ontstaan van religie, namelijk angst. Angst voor het mysterie, angst voor verslagenheid, angst voor de dood. Russell stelt dat angst de vader is van geweld en dat het derhalve niet verwonderlijk is dat geweld en religie hand in hand samengaan. Russell introduceert dan de wetenschap als een oplossing voor deze angst.

COMMENTAAR: FEAR, THE FOUNDATION OF RELIGION

Wat is er verkeerd aan angst? Russell geeft angst in een paar penstreken een bijzondere negatieve lading. Een veel beter overwogen analyse over angst men bij bijvoorbeeld Kierkegaard⁶². Ieder mens moet de leerschool van de angst doormaken, zo stelt Kierkegaard en hij beschrijft het als een pedagogische weg⁶³. Kierkegaard laat onder meer zien dat angst niet beschouwd moet worden als een vijand, maar juist in het onder ogen zien van de angst, daar ligt de kans op overwinning⁶⁴.

Alvorens men conclusies trekt over het primaat van de angst, doet men er verstandig aan angst eerst te begrijpen zodat men zich niet laat leiden door onvolledige en valse voorstellingen van angst. Daar waar Russell angst in het algemeen voorstelt als de vader van ellende en dit bovendien weer koppelt aan religie, laat bijvoorbeeld Pascal zien dat het hier een zeer bijzondere vorm van angst betreft die Russell bedoeld⁶⁵, en in de woorden van Pascal bezien is Russell zelf de angstige.

Bovendien bekijkt Russell ook hier niet de oorspronkelijke Christelijke grondslag met betrekking tot angst⁶⁶ en draagt hij wederom een argument aan dat niets zegt over het Christendom *an sich* noch over het feit waarom hij geen Christen is, maar meer over de wereld waarin hij leeft en de ellende die de mens zichzelf aandoet. Dat dit vervolgens op religie wordt geprojecteerd is intellectueel een zwaktebod en niets meer dan een persoonlijke keuze.

CONCLUSIE

Bertrand Russell is een gerespecteerd en niet onbesproken filosoof, die grote faam geniet op het gebied van de logische analyse en de humanistische en sociale filosofie. De compromisloze schoonheid van de wiskunde is voor Russell altijd de inspiratiebron geweest bij zijn genadeloze speurtocht naar de waarheid. Op tal van andere terreinen is hij bovendien in zijn lange leven actief geweest en heeft daar een bijzondere bijdrage geleverd.

Wat dan te denken van betoog als dit? Ik kan het me moeilijk voorstellen dat Russell dit als een redelijke verantwoording ziet om geen Christen te zijn. Zeker, hij is gerechtigd om een persoonlijke verantwoording te geven en te laten horen, en hij heeft meer geschreven over het Christendom dan dit. Maar als filosoof en juist als logicus heeft hij de verantwoordelijkheid te allen tijde kritisch reflexief te zijn.

De oprechte gelovige zal niet onder de indruk zijn van de argumenten van Russell; doch velen lezen dit werk, wellicht onder de indruk van zijn autoriteit en zijn scherpzinnige intellect, en zien het als een intellectuele verantwoording om zich af te keren van het Christendom. Russell heeft hier echter voor zichzelf een waas van argumenten opgetrokken die, zoals ik voldoende heb aangetoond, geen intellectuele verantwoording mogen en kunnen zijn om het Christelijke geloof in zijn grondslagen te verwerpen. Russell lijkt te worden gedreven door iets anders dan door zijn verstand in de discussie die hij hier voert tegen het Christelijke geloof⁶⁷. Hij toont een vorm van afgrijzen ten opzichte van de Christelijke religie, afgrijzen gevoed door de ellende die ze veroorzaakt heeft, en verliest daardoor zijn redelijkheid ten opzichte van de werkelijkheid.

Blaise Pascal onderscheidde ooit een 'esprit de géométrie' en een 'esprit de finesse'⁶⁸. Dat Russell esprit had zal niemand ontkennen. Door zijn oogkleppen is het bij 'esprit de géométrie' gebleven, daar waar Pascal in zijn korte leven blijk gaf beide te bezitten en waarna iedere filosoof onophoudelijk dient te streven.

⁶² Kierkegaard, S. (1980). *The concept of anxiety. A simple psychologically orienting deliberation on the dogmatic issue of hereditary sin*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

⁶³ "Opvoeding in de angst is een opvoeding door het mogelijke, door mogelijkheid, in overeenstemming met het oneindige." Ze doet ons beseffen dat we ten opzichte van het leven niets in de melk te brokken hebben en dat het verschrikkelijke, de ten ondergang, en de annihilatie, naast de deur van ieder van ons leeft. Hij die de zwaarte van het mogelijke heeft leren verdragen, zal het staan in de actualiteit als iets lichts beschouwen. Kierkegaard gebruikt hier het begrippenpaar oneindig, c.q. staan in het mogelijke, met eindig, c.q. staan in de actualiteit. De leerschool van de oneindigheid staat geen ontspanning toe, die van de eindigheid (nog) wel – namelijk doordat er op je ingepraat wordt, doordat er onderhandeld wordt en doordat je jezelf naar de zijlijn kan manoeuvreren.

Om dit alles te verdragen heeft de mens geloof nodig. Geloof, zo zegt Kierkegaard *hier* in navolging van G.W.F. Hegel, is de innerlijke zekerheid die vooruit loopt op de oneindigheid. De tegenwerping van hen die zeggen dat het heel goed mogelijk is te leven zonder angst, duidt op het "geestloos" zijn van de betreffende persoon.

Het voert nu te ver om hier een volledige analyse of samenvatting te geven van dit werk van Kierkegaard. Alvorens men uitspraken doet over angst is het echter goed om de analyse van Kierkegaard te bestuderen.

⁶⁴ Een overwinning, die bij Kierkegaard een bijzonder onduidelijk karakter kent.

⁶⁵ "Superstition and lust. Scruples, evil desires. Evil fear; fear, not such as comes from a belief in God, but such as comes from a doubt whether He exists or not. True fear comes from faith; false fear comes from doubt. True fear is joined to hope, because it is born of faith, and because men hope in the God in whom they believe. False fear is joined to despair, because men fear the God in whom they have no belief. The former fear to lose Him; the latter fear to find Him."

⁶⁶ Als we de bijbel als uitgangspunt nemen voor het Christelijk geloof dan zien we vele passages die betrekking hebben op angst. Zie bijvoorbeeld Psalmen. 116: 3/ Hebreëen 2:15 (angst voor de dood), 1 Johannes 4:18 (angst voor straf), Spreuken 29:25 (angst voor mensen), Psalmen 107 (angst voor omstandigheden), Genesis 15:12 (angst en de slaap), Lucas 21:28 (angst voor de toekomst)- 1 Samuel 16:14 (angst voor boze geesten), Job 15:20 (angst voor goddeloosheid), Lucas 21: 25-26 (angst voor eindtijd). Verder blijkt -en dit is van groot belang voor het Christendom- dat angst (en schaamte) de eerste gevolgen zijn van de zondeval (Genesis 3:10) en tevens dat juist de religie, het geloof in God de oplossing is voor de angst. Gods oplossing voor angst is nabijheid (Jesaja 41:10) en het Christelijk antwoord voor angst is Liefde (1 Johannes 4:18, Lucas 22:14, Hebreëen 5:7).

⁶⁷ Hoe verklaren we het gegeven dat hij bijvoorbeeld Pascal in zijn grote overzicht van de westerse wijsbegeerte slechts één keer op denigrerende wijze noemt of dat hij dezelfde denker ooit tijdens een college noemde als het beginpunt van een lijn die via Rousseau rechtstreeks naar Hitler liep? Zie Hartmans, R. Een aristocratisch axioma. *De Groene Amsterdammer*, 9 oktober 1996.

⁶⁸ De Esprit de géométrie staat voor rationaliteit, logische consistentie, voor rekenen en meten, voor exactheid. De Esprit de finesse staat voor "de rede van het hart", de sensitiviteit, het inlevingsvermogen, de intuïtie.

APPENDIX: DE GRONDTEKST
WHY I AM NOT A CHRISTIAN

by Bertrand Russell

This lecture was delivered on March 6, 1927, at the Battersea Town Hall under the auspices of the South London branch of the National Secular Society.

As your chairman has told you, the subject about which I am to speak tonight is "Why I Am Not A Christian." Perhaps it would be as well, first of all, to try to make out what one means by the word "Christian." It is used these days in a very loose sense by a great many people. Some people mean no more by it than a person who attempts to live a good life. In that sense I suppose there would be Christians of all sects and creeds; but I do not think that is the proper sense of the word, if only because it would imply that all the people who are not Christians--all the Buddhists, Confucians, Mohammedans, and so on--are not trying to live a good life. I do not mean by a Christian any person who tries to live decently according to his lights. I think you must have a certain amount of definite belief before you have a right to call yourself a Christian. The word does not have quite such a full-blooded meaning now as it had in the times of St. Augustine and St. Thomas Aquinas. In those days, if a man said that he was a Christian, it was known what he meant. You accepted a whole collection of creeds which were set out with great precision, and every single syllable of those creeds you believed with the whole strength of your convictions.

What Is A Christian?

Nowadays it is not quite that. We have to be a little more vague in our meaning of Christianity. I think, however, that there are two different items which are essential to anyone calling himself a Christian. The first is one of a dogmatic nature- namely, that you must believe in God and immortality. If you do not believe in those two things, I do not think you can properly call yourself a Christian. Then, further than that, as the name implies, you must have some kind of belief about Christ. The Mohammedans, for instance, also believe in God and immortality, and yet they would not call themselves Christians. I think that you must have at the very lowest the belief that Christ was, if not divine, at least the best and very wisest of men. If you are not going to believe that much about Christ, I do not think you have any right to call yourself a Christian. Of course, there is another sense, which you find in "Whitaker's Almanack" and in geography books, where the population of the world is said to be divided into Christians, Mohammedans, Buddhists, fetish worshippers, and so on; but in that sense we are all Christians. The geography counts us all in, but that is a purely geographical sense, which I suppose we can ignore. Therefore I take it that when I tell you why I am not a Christian I have to tell you two different things: first, why I do not believe in God and in immortality; and, secondly, why I do not think that Christ was the very best and wisest of men, although I grant him a very high degree of moral goodness.

But for the successful efforts of unbelievers in the past, I could not take so elastic a definition of Christianity as that. As I said before, in the olden days it had a much more full-blooded sense. For instance, it included the belief in hell. Belief in eternal hell-fire was an essential item of Christian belief until pretty recent times. In this country, as you know, it ceased to be an essential item because of a decision of the Privy Council, and from that decision the Archbishop of Canterbury and the Archbishop of York dissented; but in this country our religion is settled by Act of Parliament, and therefore the Privy Council was able to override Their Graces and Hell was no longer necessary to a Christian. Consequently I shall not insist that a Christian must believe in hell.

The Existence of God

To come to this question of the existence of God: it is a large and serious question, and if I were to attempt to deal with it in any adequate manner I should have to keep you here until Kingdom Come, so that you will have to excuse me if I deal with it in a somewhat summary fashion. You know, of course, that the Catholic Church has laid it down as dogma that the existence of God can be proved by the unaided reason. This is a somewhat curious dogma, but it is one of their dogmas. They had to introduce it because at one time the freethinkers adopted the habit of saying that there were such and such arguments which mere reason might urge against the existence of God, but of course they knew as a matter of faith that God did exist. The arguments and reasons were set out at great length, and the Catholic Church felt that they must stop it. Therefore they laid it down as dogma that the existence

of God can be proved by the unaided reason and they had to set up what they considered were arguments to prove it.

The First Cause Argument

Perhaps the simplest and easiest to understand is the argument of the First Cause. (It is maintained that everything we see in the world has a cause, and as you go back in the chain of causes further and further you must come to a First Cause, and to that First Cause you give the name of God.) That argument, I suppose, does not carry much weight nowadays, because, in the first place, cause is not quite what it used to be. The philosophers and the men of science have got going on cause, and it has not anything like the vitality it used to have; but apart from that, you can see that the argument that there must be a First Cause is one that cannot have any validity. I may say that when I was a young man and was debating these questions very seriously in my mind, I for a long time accepted the argument of the First Cause, until one day, at the age of eighteen, I read John Stuart Mill's autobiography, and I there found this sentence: "My father taught me that the question 'Who made me?' cannot be answered, since it immediately suggests the further question 'Who made god'". That very simple sentence showed me, as I still think, the fallacy in the argument of the First Cause. If everything must have a cause, then God must have a cause. If there can be anything without a cause, it may just as well be the world as God, so that there cannot be any validity in that argument. It is exactly of the same nature as the Hindu's view, that the world rested upon an elephant, and the elephant rested upon a tortoise; and when they said, "How about the tortoise?" the Indian said, "Suppose we change the subject." The argument is really no better than that. There is no reason why the world could not have come into being without a cause; nor, on the other hand, is there any reason why it should not have always existed. There is no reason to suppose that the world had a beginning at all. The idea that things must have a beginning is really due to the poverty of our imagination. Therefore, perhaps, I need not waste any more time upon the argument about the First Cause.

The Natural-Law Argument

Then there is a very common argument from Natural Law. That was a favorite argument all through the eighteenth century, especially under the influence of Sir Isaac Newton and his cosmogony. People observed the planets going around the sun according to the law of gravitation, and the thought that God had given a behest to these planets to move in a particular fashion, and that was why they did so. That was, of course, a convenient and simple explanation that saved them the trouble of looking any further for any explanation of the law of gravitation. Nowadays we explain the law of gravitation in a somewhat complicated fashion that Einstein has introduced. I do not propose to give you a lecture on the law of gravitation, as interpreted by Einstein, because that again would take some time; at any rate, you no longer have the sort of Natural Law that you had in the Newtonian system, where, for some reason that nobody could understand, nature behaved in a uniform fashion. We now find that a great many things we thought were Natural Laws are really human conventions. You know that even in the remotest depth of stellar space there are still three feet to a yard. That is, no doubt, a very remarkable fact, but you would hardly call it a law of nature. And a great many things that have been regarded as laws of nature are of that kind. On the other hand, where you can get down to any knowledge of what atoms actually do, you will find they are much less subject to law than people thought, and the laws at which you arrive are statistical averages of just the sort that would emerge from chance. There is, as we all know, a law that says if you throw dice you will get double sixes only about once in thirty-six times, and we do not regard that as evidence to the contrary that the fall of the dice is regulated by design; on the contrary, if the double sixes came every time we should think that there was design. The laws of nature are of that sort as regards to a great many of them. They are statistical averages such as would emerge from the laws of chance; and that makes the whole business of natural law much less impressive than it formerly was. Quite apart from that, which represents the momentary state of science that may change tomorrow, the whole idea that natural laws imply a lawgiver is due to a confusion between natural and human laws. Human laws are behests commanding you to behave a certain way, in which you may choose to behave, or you may choose not to behave; but natural laws are a description of how things do in fact behave, and being a mere description of what they in fact do, you cannot argue that there must be supposedly someone who told them to do that, because even supposing there were, you are faced with the question, "Why did god issue just those and no others?" If you say that he did it simply from his own good pleasure, and without any reason, you then find that there is something which is not subject to law, and so your train of natural law is interrupted. If you say, as more orthodox theologians do, that in all the laws which God issues he had a reason for giving those laws rather than others--the reason, of course, being to create the best universe, although you would never think it to look at it--if there were a reason for the

laws which God gave, then God himself was subject to law, and therefore you do not get any advantage by introducing God as an intermediary. You really have a law outside and anterior to the divine edicts, and God does not serve your purpose, as he is not the ultimate lawgiver. In short, this whole argument from natural law no longer has anything like the strength that it used to have. I am traveling on in time in my review of these arguments. The arguments that are used for the existence of God change their character as time goes on. They were at first hard intellectual arguments embodying certain quite definite fallacies. As we come to modern times they become less respectable intellectually and more and more affected by a kind of moralizing vagueness.

The Argument from Design

The next step in the process brings us to the argument from design. You all know the argument from design: everything in the world is made just so that we can manage to live in the world, and if the world was ever so little different, we could not manage to live in it. That is the argument from design. It sometimes takes a rather curious form; for instance, it is argued that rabbits have white tails in order to be easy to shoot. I do not know how rabbits would view that application. It is an easy argument to parody. You all know Voltaire's remark, that obviously the nose was designed to be such as to fit spectacles. That sort of parody has turned out to be not nearly so wide of the mark as it might have seemed in the eighteenth century, because since the time of Darwin we understand much better why living creatures are adapted to their environment. It is not that their environment was made to be suitable to them, but that they grew to be suitable to it, that is the basis of adaptation. There is no evidence of design about it.

When you come to look into this argument from design, it is a most astonishing thing that people can believe that this world, with all the things that are in it, with all its defects, should be the best that omnipotence and omniscience have been able to produce in millions of years. I really cannot believe it. Do you think that, if you were granted omnipotence and omniscience and millions of years in which to perfect your world, you could produce nothing better than the Ku Klux Klan or the fascists? Moreover, if you accept the ordinary laws of science, you have to suppose that human life and life in general on this planet will die out in due course: it is a stage in the decay of the solar system; at a certain stage of decay you get the sort of conditions and temperature and so forth which are suitable to protoplasm, and there is life for a short time in the life of the whole solar system. You see in the moon the sort of thing to which the earth is tending - something dead cold and lifeless.

I am told that that sort of view is depressing, and people will sometimes tell you that if they believed that, they would not be able to go on living. Do not believe it; it is all nonsense. Nobody really worries about what is going to happen millions of years hence. Even if they think they are worrying much about that, they are really deceiving themselves. They are worried about something much more mundane, or it may merely be bad digestion; but nobody is really seriously rendered unhappy by the thought of something that is going to happen in this world millions and millions of years hence. Therefore, although it is of course a gloomy view to suppose that life will die out--at least I suppose we may say so, although sometimes when I contemplate the things that people do with their lives I think it is almost a consolation--it is not such as to render life miserable. It merely makes you turn your attention to other things.

The Moral Arguments for Deity

Now we reach one stage further in what I shall call the intellectual descent that the Theists have made in their argumentations, and we come to what are called moral arguments for the existence of God. You all know, of course, that there used to be in the old days three intellectual arguments for the existence of God, all of which were disposed of by Immanuel Kant in the "Critique of Pure Reason;" but no sooner had he disposed of those arguments than he invented a new one, a moral argument, and that quite convinced him. He was like many people: in intellectual matters he was skeptical, but in moral matters he believed implicitly in the maxims that he had imbibed at his mother's knee. That illustrates what the psychoanalysts so much emphasize- the immensely stronger hold that our very early associations have than those of later times.

Kant, as I say, invented a new moral argument for the existence of God, and that in varying forms was extremely popular during the nineteenth century. It has all sorts of forms. One form is to say there would be no right and wrong unless God existed. I am not for the moment concerned with whether there is a difference between right and wrong, or whether there is not: that is another question. The point I am concerned with is that, if you are quite sure there is a difference between right and wrong, then you are in this situation: is that difference due to God's fiat or is it not? If it is due to God's fiat, then for God himself there is no difference between right and wrong, and it is no longer a significant statement to say that God is good. If you are going to say, as theologians do, that God is good, you

must then say that right and wrong have some meaning which is independent of God's fiat, because God's fiats are good and not bad independently of the fact that he made them. If you are going to say that, you will have to say that it is not only through God that right and wrong came into being, but that they are in their essence logically anterior to God. You could, of course, if you liked, say that there was a superior deity who gave orders to the God that made this world, or could take up a line that some of the Gnostics took up- a line which I often thought was a very plausible one- that as a matter of fact this world that we know was made by the Devil at a moment when God was not looking. There is a good deal to be said for that, and I am not concerned to refute it.

The Argument for the Remedying of Injustice

Then there is another very curious form of moral argument, which is this: they say that the existence of God is required to bring justice into the world. In the part of the universe that we know there is a great injustice, and often the good suffer, and the often the wicked prosper, and one hardly knows which of those is more annoying; but if you are going to have justice in the universe as a whole you have to suppose a future life to redress the balance of life here on earth. So they say that there must be a God, and that there must be Heaven and Hell in order that in the long run there may be justice. That is a very curious argument. If you looked at the matter from a scientific point of view, you would say, "After all, I only know this world. I do not know about the rest of the universe, but so far as one can argue from probabilities one would say that probably this world is a fair sample, and if there is injustice here then the odds are great that there is injustice elsewhere also." Supposing you got a crate of oranges that you opened, and you found all the top layer of oranges bad, you would not argue, "The underneath ones must be good, so as to redress the balance." You would say, "Probably the whole lot is a bad consignment"; and that is really what a scientific person would argue about the universe. He would say, "Here we find in this world a great deal of injustice, and so far as that goes that is a reason for supposing that justice does not rule in this world, and therefore so far as it goes it supports a moral argument against deity and not in favor of one." Of course I know that the sort of intellectual arguments that I have been talking to you about is not really what moves people. What really moves people to believe in God is not any intellectual argument at all. Most people believe in God because they have been taught from early infancy to do it, and that is the main reason.

Then I think that the next most powerful reason is the wish for safety, a sort of feeling that there is a big brother who will look after you. That plays a very profound part in influencing people's desire for a belief in God.

The Character of Christ

I now want to say a few words upon a topic which I often think is not quite sufficiently dealt with by rationalists, and that is the question whether Christ was the best and the wisest of men. It is generally taken for granted that we should all agree that that was so. I do not myself. I think that there are a good many points upon which I agree with Christ a great deal more than the professing Christians do. I do not know that I could go with Him all the way, but I could go with Him much further than most professing Christians can. You will remember that He said, "Resist not evil: but whosoever shall smite thee on thy right cheek, turn to him the other also." That is not a new precept or a new principle. It was used by Lao-Tse and Buddha some 500 or 600 years before Christ, but it is not a principle which as a matter of fact Christians accept. I have no doubt that the present prime minister (Stanley Baldwin), for instance, is a most sincere Christian, but I should not advise any of you to go and smite him on one cheek. I think you might find that he thought this text was intended in a figurative sense.

Then there is another point which I consider excellent. You will remember that Christ said, "Judge not lest ye be judged." That principle I do not think you would find was very popular in the law courts of Christian countries. I have known in my time a number of judges who were very earnest Christians, and none of them felt that they were acting contrary to Christian principles in what they did. Then Christ says, "Give to him that asketh of thee, and from him that would borrow of thee turn thou not away." This is a very good principle. Your chairman has reminded you that we are not here to talk politics, but I cannot help observing that the last general election was fought on the question of how desirable it was to turn away from him that would borrow of thee, so that one must assume that the liberals and conservatives of this country are composed of people who do not agree with the teaching of Christ, because they certainly did not behave that way on that occasion.

Then there is one other maxim of Christ's teaching which I think has a great deal of good in it, but I do not find that it is very popular among some of our Christian friends. He says, "If thou wilt be perfect, go and sell that which thou hast, and give to the poor." That is a very excellent maxim, but, as I say, it is not much practised. All these, I think, are good maxims, although they are a little difficult to live up to. I

do not profess to live up to them myself; but then, after all, it is not quite the same thing as for a Christian.

Defects in Christ's Teaching

Having granted the excellence of these maxims, I come to certain points in which I do not believe that one can grant either the superlative wisdom or the superlative goodness of Christ as depicted in the Gospels; and here I may say that one is not concerned with the historical question. Historically, it is quite doubtful whether Christ ever existed at all, and if He did we do not know anything about him, so that I am not concerned with the historical question, which is a very difficult one. I am concerned with Christ as he appears in the Gospels, taking the Gospel narrative as it stands, and there one does find some things that do not seem to be very wise. For one thing, he certainly thought his second coming would occur in clouds of glory before the death of all the people who were living at that time. There are a great many texts that prove that. He says, for instance, "Ye shall not have gone over the cities of Israel till the Son of Man comes into his kingdom"; and there are a lot of places where it is quite clear that he believed his second coming would happen during the lifetime of many then living. That was the belief of his earlier followers, and it was the basis of a good deal of his moral teaching. When He said, "Take no thought for the morrow," and things of that sort, it was very largely because He thought the second coming was going to be very soon, and that all ordinary mundane affairs did not count. I have, as a matter of fact, known some Christians who did believe the second coming was imminent. I knew a parson who frightened his congregation terribly by telling them the second coming was very imminent indeed, but they were much consoled when they found that he was planting trees in his garden. The early Christians really did believe it, and they did abstain from such things as planting trees in their gardens, because they did accept from Christ the belief that the second coming was imminent. In this respect, clearly He was not so wise as some other people have been, and He certainly was not superlatively wise.

The Moral Problem

Then you come to moral questions. There is one very serious defect to my mind in Christ's moral character, and that is that He believed in Hell. I do not myself feel that any person that is really profoundly humane can believe in everlasting punishment. Christ certainly as depicted in the Gospels did believe in everlasting punishment, and one does find repeatedly a vindictive fury against those people who would not listen to His preaching - an attitude which is not uncommon with preachers, but which does somewhat detract from superlative excellence. You do not, for instance, find that attitude in Socrates. You find him quite bland and urbane toward the people who would not listen to him; and it is, to my mind, far more worthy of a sage to take that line than to take the line of indignation. You probably all remember the sorts of things that Socrates was saying when he was dying, and the sort of things that he generally did say to people who did not agree with him.

You will find that in the Gospels Christ said, "Ye serpents, ye generation of vipers, how can ye escape the damnation of Hell." That was said to people who did not like His preaching. It is not really to my mind quite the best tone, and there are a great many of these things about Hell. There is, of course, the familiar text about the sin against the Holy Ghost: "Whosoever speaketh against the Holy Ghost it shall not be forgiven him neither in this world nor in the world to come." That text has caused an unspeakable amount of misery in the world, for all sorts of people have imagined that they have committed the sin against the Holy Ghost, and though that it would not be forgiven them either in this world or in the world to come. I really do not think that a person with a proper degree of kindness in his nature would have put fears and terrors of this sort into the world.

Then Christ says, "The Son of Man shall send forth his His angels, and they shall gather out of His kingdom all things that offend, and them which do iniquity, and shall cast them into a furnace of fire; there shall be wailing and gnashing of teeth"; and He goes on about the wailing and gnashing of teeth. It comes in one verse after another, and it is quite manifest to the reader that there is a certain pleasure in contemplating wailing and gnashing of teeth, or else it would not occur so often. Then you all, of course, remember about the sheep and the goats; how at the second coming He is going to divide the sheep from the goats, and He is going to say to the goats, "Depart from me, ye cursed, into everlasting fire." He continues, "And these shall go away into everlasting fire." Then He says again, "If thy hand offend thee, cut it off; it is better for thee to enter into life maimed, than having two hands to go into Hell, into the fire that shall never be quenched, where the worm dieth not, and the fire is not quenched." He repeats that again and again also. I must say that I think all this doctrine, that Hell-fire is a punishment for sin, is a doctrine of cruelty. It is a doctrine that put cruelty into the world, and gave the world generations of cruel torture; and the Christ of the Gospels, if you could take Him as his chroniclers represent Him, would certainly have to be considered partly responsible for that.

There are other things of less importance. There is the instance of the Gadarene swine, where it certainly was not very kind to the pigs to put the devils into them and make them rush down the hill into the sea. You must remember that He was omnipotent, and He could have made the devils simply go away; but He chooses to send them into the pigs. Then there is the curious story of the fig tree, which has always rather puzzled me. You remember what happened about the fig tree. "He was hungry; and seeing a fig tree afar off having leaves, He came if haply He might find anything thereon; and when he came to it He found nothing but leaves, for the time of figs was not yet. And Jesus answered and said unto it: 'No man eat fruit of thee hereafter for ever' ... and Peter ... saith unto Him: 'Master, behold the fig tree which thou cursedst is withered away.'" This is a very curious story, because it was not the right time of year for figs, and you really could not blame the tree. I cannot myself feel that either in the matter of wisdom or in the matter of virtue Christ stands quite as high as some other people known to history. I think I should put Buddha and Socrates above Him in those respects.

The Emotional Factor

As I said before, I do not think that the real reason that people accept religion has anything to do with argumentation. They accept religion on emotional grounds. One is often told that it is a very wrong thing to do to attack religion, because religion makes men virtuous. So I am told; I have not noticed it. You know, of course, the parody of that argument in Samuel Butler's book, *„Erewhon Revisited“*. You will remember that in *„Erewhon“* there is a certain Higgs who arrives in a remote country, and after spending some time there he escapes from that country in a balloon. Twenty years later he comes back to that country and finds a new religion in which he is worshipped under the name of the "Sun Child," and it is said that he ascended into Heaven. He finds that the feast of the Ascension is about to be celebrated, and he hears Professors Hanky and Panky say to each other that they never set eyes on the man Higgs, and they hope they never will; but they are the High Priests of the religion of the Sun Child. He is very indignant, and he comes up to them, and he says, "I am going to expose all this humbug and tell the people of Erewhon that it was only I, the man Higgs, and I went up in a balloon." He was told, "You must not do that, because of all the morals of this country are bound round this myth, and if they once know that you did not ascend into Heaven they will all become wicked"; and so he is persuaded of that and he goes quietly away.

That is the idea - that we should all be wicked if we did not hold to the Christian religion. It seems to me that the people who have held to it have been for the most part extremely wicked. You find this curious fact, that the more intense has been the religion of any period and the more profound has been the dogmatic belief, the greater has been the cruelty and the worse has been the state of affairs. In the so-called Ages of Faith, when men really did believe the Christian religion in all its completeness, there was the Inquisition, with all its tortures; there were millions of unfortunate women burned as witches; and there was every kind of cruelty practiced upon all sorts of people in the name of religion.

You find as you look around the world that every single bit of progress of humane feeling, every improvement in the criminal law, every step toward the diminution of war, every step toward better treatment of the colored races, or ever mitigation of slavery, every moral progress that there has been in the world, has been consistently opposed by the organized churches of the world. I say quite deliberately that the Christian religion, as organized in its churches, has been and still is the principal enemy of moral progress in the world.

How the Churches Have Retarded Progress

You may think that I am going too far when I say that that is still so, I do not think that I am. Take one fact. You will bear with me if I mention it. It is not a pleasant fact, but the churches compel one to mention facts that are not pleasant. Supposing that in this world that we live in today an inexperienced girl is married to a syphilitic man; in that case the Catholic Church says, "This is an indissoluble sacrament. You must endure celibacy or stay together. And if you stay together, you must not use birth control to prevent the birth of syphilitic children." Nobody whose natural sympathies have not been warped by dogma, or whose moral nature was not absolutely dead to all sense of suffering could maintain that it is right and proper that this state of things should continue.

That is only an example. There are a great many ways in which, at the present moment, the church, by its insistence upon what it chooses to call morality, inflicts upon all sorts of people undeserved and unnecessary suffering. And of course, as we know, it is in its major part an opponent still of progress and improvement in all the ways that diminish suffering in the world, because it has chosen to label as morality a certain narrow set of rules of conduct which have nothing to do with human happiness; and when you say that this or that ought to be done because it would make for human happiness, they

think that has nothing to do with the matter at all. "What has human happiness to do with morals? The object of morals is not to make people happy."

Fear, the Foundation of Religion

Religion is based, I think, primarily and mainly upon fear. It is partly the terror of the unknown and partly, as I have said, the wish to feel that you have a kind of elder brother who will stand by you in all your troubles and disputes. Fear is the basis of the whole thing - fear of the mysterious, fear of defeat, fear of death. Fear is the parent of cruelty, and therefore it is no wonder if cruelty and religion have gone hand in hand. It is because fear is at the basis of those two things. In this world we can now begin a little to understand things, and a little to master them by the help of science, which has forced its way step by step against the Christian religion, against the churches, and against the opposition of all the old precepts. Science can help us to get over this craven fear in which mankind has lived for so many generations. Science can teach us, and I think our own hearts can teach us, no longer to look around for imaginary supports, no longer to invent allies in the sky, but rather to look to our own efforts here below to make this world a better place to live in, instead of the sort of place the churches in all these centuries have made it.

What We Must Do

We want to stand upon our own feet and look fair and square at the world - its good facts, its bad facts, its beauties, and its ugliness; see the world as it is and be not afraid of it. Conquer the world by intelligence and not merely by being slavishly subdued by the terror that comes from it. The whole conception of a god is a conception derived from the ancient oriental despotisms. It is a conception quite unworthy of free men. When you hear people in church debasing themselves and saying that they are miserable sinners, and all the rest of it, it seems contemptible and not worthy of self-respecting human beings. We ought to stand up and look the world frankly in the face. We ought to make the best we can of the world, and if it is not so good as we wish, after all it will still be better than what these others have made of it in all these ages. A good world needs knowledge, kindliness, and courage; it does not need a regretful hankering after the past or a fettering of the free intelligence by the words uttered long ago by ignorant men. It needs a fearless outlook and a free intelligence. It needs hope for the future, not looking back all the time toward a past that is dead, which we trust will be far surpassed by the future that our intelligence can create.